

או, כעדות עצמו, הואיל והוא טרוד בפליטה אינו פנוי לקליטה. אמנם יתכן שלימודיו הרבים נבלעו ונתעכלו בדמו ובאבריו עד שאין הוא ואין קוראיו חשים במטען ספרים על גבו — אבל מעלה זו היא מן הסגולות של עומק תפיסה והבנה ולא של בקיאות.

ג. יש משבחים בו את מידת הענוה.

אבל ראוי לנהוג זהירות יתירה בשבחים ממין זה. אפשר וענותנותו לא באה מתוך שאינו מחשב או מעדיף עצמו — ואין היא דוגמת ענותנותם של כמה מענקי-הרוח, שלא הבחינו כלל בגדולתם ופעמים נראו לעצמם כננסים — אלא היא כרוכה בהשקפת עולמו: שכן הוא אחד מהוגי-הדעות, שהכירו כהלכה בהבלות הכבוד והפרסום, ובהכרח שאינם להוטים שוב אחרי ערכים פסולים: הללו דומים עלינו כענותנים, אולם אין הם אלא מזלזלים בדעות הבריות ובתשבחותיהן עם שכל התכבדות נקוטה עליהם כפחיתות-הכבוד. וכלום רמה עליונה זו של אצילות-רוח וגודל-נפש ממעל לערכי כבוד ושם-טוב היא בגדר המידות של ענוה וזיקותיה?

אבי, ר' אליהו קלצקין

[א]

נזדווגו בו כשרונות שימושיים ממדרגה עליונה עם כוח חידוש של מעיין נובע: כשרון של זכרון פלאי בחינת בור סוד שאינו מאבד טיפה וכשרון של תפיסה מהירה וברורה עם עמקות וחרירות של הגיון. מזיגה של עליוי וגאון, שמעטים מן המעטים זוכים לה. הרי ברגיל מי שמחונן בכוח-זכרון גדול קולט במוחו חמרי-חמרים של ידיעות והבחנות בשכבותיהן השטחיות או הבינוניות ומחמת כמותן המרובה גמצאת איכותן לקויה; לאמור: הואיל והלה טרוד תדיר במלאכת הקליטה אינו פנוי להעמקה ואינו עשוי לחרירות של חידושים.

הוא שקד כל ימיו לא בלבד על שני התלמודים ועל נושאי-כליהם, הראשונים והאחרונים, אלא אף על חכמות העולם, על היסטוריה, גיאוגרפיה, מדעי הטבע, על מתימטיקה וביותר על חשבון הנשגב, דיפירנציאל ואינטגרל — הוא גילה אי-אלו כללים בחשבון החרוזות*. מתוך חיבה יתירה למד מנעוריו את חכמת הרפואה עד שנתמחה בה, על-כל-פנים להלכה, והצטיין ברוב ידיעותיו עד כדי כך, שלעתים הוזמן למועצה של רופאים (קונסיליום) לדון עמהם על מצבו של איזה חולה מסוכן; מנוי היה עשרות בשנים על העתון המפורסם „מעדיצינישע וואַכענשריפט“ ולא חס על ממונו המעט להוציא סכומים הגונים בערך על ספרי-רפואה בכמה לשונות, מהם עיוניים, מהם שימושיים; זריז היה לקנות לו או לשאול מרופא

* לפי דברי הרב ר' יעקב ליפשיץ ב„הארץ“ (מספר 9343 משנת 1933) המציא אבי כללים מתימטיים שנתפרסמו לאחר שנים על-ידי האקדמיה בפטרבורג. ראה ספרו „אבן הראשה“ סי' כ"ג—כ"ד.

העיר את ספרי־הרפואה החדשים תיכף לפרסומם ולתהות על כל תגלית באבחנת מחלות ובריפויין (לדוגמה, כשהגיעה אליו השמועה על התרופה „אינסולין“, לא נח עד שנמצאו לו טובי הספרים, כגון של נורדמן בענין מחלת הסוכר, והרבה כיוצא בהם).

הוא ידע למנות בעל־פה את הרכבותיהם החימיות של סמי־הרפואה, כפי שהן רשומות בלוח של פתקי־הרפואה. זכורני, אחד מטובי הרופאים בלובלין ביקשני לעורר דעתו של אבי שלא יהא מגלגל עמו בשיחה על עסקי רפואה במעמד אנשים אחרים, הואיל ושלא במתכוון הוא מגלה את קלונו ברבים: „מתוך הנחתו התמימה שכל רופא יודע את חכמת הרפואה על־בוריה הוא דן עמי על יסודות התרפיב של הסמים ופרטיהם, ומאחר שאיני בקי בהם כמותו הריני יושב ושותק כתלמיד בפני רבו ונמצאתי עלוב בעיני הבריות“... במחקרו על השחיטה (בספרו „אמרי שפרי“) הוא משתמש בדעותיהם של חכמי־הרפואה בנידון עצבים, ורידים, סימני חיות, פרכוס אברים, ניתוח בחי (Vivisection).

בלא עמל ובלא בזבז זמן הרבה רכש לו אבי את הלשונות: יננית, רומית, גרמנית, צרפתית, אנגלית — הוא קרא בקביעות משך שנים את ה„טיימס“ הלונדוני, — רוסית ופולנית. קריאה אחת במלון כרסני של איזו לשון — לרוב בשעות שלפני שינה — היתה מספקת לו בשביל לחרות ולשמור בזכרונו את כל פירושי המלים בתכלית הדיוק. נוהג היה לבקש מאמי למחרת היום שתבחן אותו אם הוא יודע את המלון כולו בעל־פה, וכשנכשל לפעמים רחוקות בהשגתה של מלה אחת בלבד, מיד בא לידי חולשת־הדעת והיה גונח בלחש: נִי לי שאני תשוש־זכרון... הוא לא השגיח כלל בערכה השימושי של הלשון ולא הבחין בלימודו בין מלים שגורות ומלים בלתי־שגורות, שאין לאדם כמעט צורך בהן; לא הבחין, למשל, בין תרגומי המלים הרזוחות, כגון אדם, בית, ארץ, שמים וכדומה, ובין תרגומי שמות נדירים של צמחים, חיות, אבנים טובות וכדומה, אלא ראה לו חובה להיות בקי בכל המלון הכרסני מתחילתו ועד סופו ללא שום חסר. והוא הדין באנציקלופדיות מדעיות, שלמד בעל־פה את כל ערכיהן בשוה, שלא לברור ביניהם ושלא להעדיף אלו על אלו מטעם הצורך השימושי. לפיכך, כשקרא עמי את „ג'רמינל“ של זולא — אגב, ידיעותי הראשונות בצרפתית ובאנגלית נקנו לי בעזרת אבי — לא נצטרך לעיין במלון, אף־על־פי שאותו ספר מטופל בהרבה מלים שאינן שכיחות. בספרות היפה היו חביבים עליו ביותר סיפורי ויקטור הוגו, מופסן, טולסטוי.

סח לי אחד מבני־משפחתי, מר פ. מלודז: כשנתמנה אבי רב בלובלין והלך לשם ממרימפול דרך בריסק על־מנת לבלות איזה ימים עם גיסו ר' יעקב זלמן ליבשיץ (בנו של הגאון ר' ברוך מרדכי ליבשיץ משדליץ), ביקש את מר פ. לקנות בשבילו מלון וספר־דקדוק של הלשון הפולנית, שלא נזקק לה עד כה ושהיה צריך לה עכשיו לכשהוטל עליו לשמש בלובלין גם רב־מטעם. אחרי ימים ביקשו להמציא לו גליון של ה„קורייר נרשבסקי“ — ותיכף לקריאה הפסיק ואמר לו מתוך תמחון: כמדומני, יש כאן, במאמר הראשי, שגיאה דקדוקית. מר פ., שידע פולנית כהלכה, בדק ומצא שהדין עם אבי, אבל קשה היה לו להסביר לעצמו, כיצד אפשר ללמוד לשון ודקדוקה במשך ימים עד כדי להרגיש בפליטת הקולמוס של אחד

ואמר: סבבת את הדרך, עליך היה לנסוע בתחתית „בי אם טי“ עד התחנה... להחליף שם ברכבת „אי אר טי“ ולנסוע עד התחנה... נזדרזו והוציא מבין גלי המפות את לוח התחתיות של ניו-יורק והעמידני על טעותי.

דומה, זכרוננו היה מעין צלמניה חיה העשויה להעתיק בדיוק גמור כל הדברים המזדמנים לה בלא שום הבדל ביניהם, בלא שום בחירה וברירה בין ראוי לשאינו ראוי. כוח זכרון ממדרגה זו כמעט שאינו טורח במלאכתו והיא כאילו נעשית מאליה, ומחמת שאינה עולה לבעליו בעבודה ויגיעה, אין הלה מבחין בין קטנות וגדולות, בין עיקר וטפל, ומוטב לו להיות זוכה בנוח דרך סקירה אחת בהעתקות מלאות, יתירות על מידת הצורך, מלהיות עמל בבררנות בין אורות וצללים, להקפיד ולהעדיף בשרטוטי הצילום אחד על חבריו על-ידי הדגשות והעלמות בשביל להיפטר מן הסרטים והאגבים. מעתה אין לתמוה על העובדה, שידע בעל-פה אלפי מאמרים של אנציקלופדיות שונות בכמה לשונות או מפות גיאוגרפיות למאות או כל לוחות ההרכבים החימיים של סמית'הרפואה וכיוצא בהם, כשם שידע בעל-פה אלפי דפים בשני התלמודים ונושאי-כליהם, ראשונים ואחרונים, מלה במלה, בלא דילוגים והשמטות.

מכאן מסתבר אותו החזיון, שאבי היה בא לידי חולשת-הדעת והצטער על תשישות זכרוננו, מכיון שנכשל לעתים בטעות קלה. כבר פרשתי ענין זה בשטח אחר ואמרתי: צא ושער צלמניה בעלת ידע, הבודקת במלאכתה ומוצאת בין אלפי צילומיה דגם אחד שאינו מכוון לדיוקנו, שגיאה של אי-דיוק באיזה קו ותו — כלום לא תהא רואה עצמה מקולקלת כולה, כלי שבור ובטל מהיכנו? מן ההכרח שדעתה תחלש עליה ובעל-כרח תגיע לידי מידת העננה, שכן כל תפקידה ושימושה היא דייקנות של העתקה — וכל אי-דיוק, אף של הטיה קלה, של חסר או יתר כל-שהוא, מוציא אותה מחזקתה, מקפח את אפיה ומהותה. לפיכך, מי שמחונן בכוח זכרון גדול, בחינת בור סוד שאינו מאבד טיפה, דעתו חולשת עליו כשהוא שוכח דבר קל ומאבד טיפה אחת, הואיל וערעור כל-שהוא בחזקת זכרוננו המצוין דיו להפתיעו ולהביאו לידי רגש של נחיתות בשל אותה מעלה גופה שאחרים מעריצים בו. ועל דרך ההכללה: יותר שכוח או כשרון הוא מתוקן ומשוכלל, יותר הוא נוח להיות נפגע בהערכת עצמו על ידי קלקול במשהו ולמעט את עצמו, להיות חש אף ברוב קטן, בצל-צלו של פגם, זאת אומרת, יותר הוא עניו בהכרח, בהכרח תיקונו ושכלולו של כוחו או כשרונו.

אמנם ענותנותו של אבי באה מתוך הקטנת ערכו, מחמת טעות, מתוך דעותיו המשובשות על מכות כשרונותיו ודלות ידיעותיו. הוא לא הנמיך את קומתו בכננה דתית או מוסרית, אלא קומתו היתה נמוכה בעיניו על שום תביעותיו הגדולות כלפי עצמו, בצטיו של קנה-מידתו הגדול ביחס לשיעורי כשרונות וקנייני ידיעות. על-כן היה רגיל לומר חידושי תורה גם בפני בורים והדיוטים או לשוחח שיחות מדעיות עם פרחי אוניברסיטות ודוקטורים טירונים, שלא להעלות על דעתו שאין הללו מסוגלים להבין את דבריו ואינם כדאים לו. עתים היתה אמי מבקשת לעוררו על מצב מגוחך זה, כדי שלא יטריח בחכמתו אנשים שאינם מוכשרים לקבלה, שמא תפקע אזנם של השומעים, והוא היה משיב לה בתום לבו: היתכן והללו אינם תופסים סוגיה שבחידושי ר' עקיבא אייגר או ב„שאגת אריה“ או ב„קצות“? — כל-שכן והם

(זרקור), בד וכדומה, כדי לעשות בהם נסיונות בחדר-עבודתו — היה „בטלן” בהיות העולם שמסביב לו, בודד באהלו ועוסק בחפצי שמים, סגור בתוך עצמו ובתוך תחומי עיניו, בלתי-מעורב עם הבריות ומחוסר כל זיקה פסיכולוגית. מחיצות גדולות היו חוצצות בינו ובין האנשים שהשכימו לפתחו ונשאו ונתנו עמו בדברי תורה ומדע או בשאלות הקהילה. הרבה שנים טרחה אמי עד שהדריכה והרגילה אותו בדרכי הנימוסים המקובלים בחברה, כגון להסביר פנים לראשי העדה ולומר להם תיכף לכניסתם: במטותא, שבו לכם. אבל לרוב, הואיל ודעתו לא היתה נוחה מביקורם של אלו ומשיחותיהם המטרידות אותו ממשנתו, היה מתני מפייו את השיגרה המלומדה „במטותא, שבו לכם” מתוך גערה ונזיפה, שלא להזיז את עיניו מן הספרים המונחים על-גבי שולחנו ושלא להבחין אם יש בחדרו די כסאות בשביל האורחים — וראשי העדה, שלא העיזו בפני רבם לרמוז על כך, בעל-כרחם עמדו והמתינו לו שעה קלה עד שהפנה עיניו כלפי הבאים, צינה על השמש להביא כסאות בשבילם ונכנס עמם בשיחה. הוא לא חש ולא הרגיש כלל בקרבתם ובמסיבתם עם כשהיה שומע או נענה להם ולא נתן את דעתו אפילו על בני-משפחתו; רק לעתים היה פורש מ„בית הרב” ונכנס ל„בית הרבנית”, מגלגל עמה בשיחה על שלום ילדיהם ולפעמים גם מספר בדיחות נאות למסובים אל שולחנה. בנידון זה היה בו הרבה מן הזרות של אדם תלוש כולו מן החברה, זרות של נפש אפסיכולוגית. הוא האמין לכל אדם, קל-היה לרמותו ולנצל את תמימותו. קיצורו של דבר: הוא היה חכם ולא פיקח. בכך היה ניגוד גמור לבן-דורו, הגאון ר' חיים סולובייצ'יק, שהצטיין בפקחות פסיכר-לוגיות ממדרגה עליונה — בצדה של תמימות מבחינה מוסרית.

אף שהיה חלש בגופו ונתנגע עוד מימי נעוריו במחלות שונות — ביחוד גרמו לו יסורים קשים מחלות הקיבה ומחלת המיגרנה (כאב-ראש) — לא ידע לאות בעבודתו, עבודת גירסה ועבודת כתיבה, חיבור ספרים. בימי חרפו היה מנדד שינה מעיניו ושוקד על תלמודו כעשרים שעה ליום, בימי העמידה — כִּי”ח שעה ובימי זקנתו — כט”ו שעה ליום. לרוב היתה שנתו בשיבה, מקופל בכסאו וראשו על-גבי ספר פתוח, נרדם בשלוש בלילה וניעור בשש בבוקר. פעמים כשנתעורר במאוחר קצת, היה מדיין עם אמי על שלא עוררה אותו משנתו, ואומר: כנראה, רצונך שאהיה בור ועם-הארץ... ואל יהא הדבר תמוה בעיניו. אמנם עוד כבן י”ד היה בקי בש”ס, אבל מחמת תביעותיו הגדולות כלפי עצמו, כמפורש למעלה, היה רואה עצמו רק כמלקק מן הים הגדול, חש ומבחין במה שחסר לו עדיין בקניני תורה ומדע ולא במה שרכש לו בהם.

נזהר היה שלא להוציא לבטלה אף רגעים ספורים ביום וכל הפסקה בהתמדתו הביאה אותו לידי רוגז, אפילו הפסקה על-ידי שאלות קלות בדיני כשרות, שאלות יום-יומיות שאינן מצריכות עיון. משום כך התנה תנאי מפורש בכתב רבנותו האחרונה, בלובלין, שאינו מחויב לפסוק אלא שאלות חמורות, ואילו הקלות מוטלות על הדיינים שבעיר.

פעמים היה נותן טעם לרגזו, מנמק את סירובו ואומר: שאלות יום-יומיות כאלו, מבחינת „קדירה וכף” או מחט בקורקבן או שאלות נשים וכיוצא בהן, כשהן באות לפני הדיינים אין הללו מתלבטים בהן, אלא פוסקים בלי שהיות, בלא היסוסים

קהילתו ורק בלזית השמש (עד וינה), שנצטווה לשמור את הדבר בסוד, ברת ועלה לארץ-ישראל — אף על פי שרבני ירושלים, ביניהם ידידי הותיקים, הרב קוק והרב ר' ירוחם דיסקין, גילו לו את דעתם במכתביהם אליו ובשיחותיהם עמי שאין כמעט תקוה להיות פרנסתו מצויה לו שם אפילו בצמצום.

שתי תשוקות עזות נצטרפו באותה בריחה: התשוקה להשתחרר מן הרבנות והתשוקה לארץ אבות. לפיכך הפליג דעתו מן האזהרות של בני-משפחתו ולא דאג אלא להוצאות הדרך — בעמל רב ובמשך שנתיים עלה לו לקמץ ולקבץ על יד את הכסף הדרוש לצרכן — ולא לימים הבאים. הוא עזב את כסאו הנהדר בלובלין מתוך קורת-רוח וחדוה, בלא היסוסים ופקפוקים, שלא לחשוש לעקירת פרנסתו כאן ולהעדר סיכויים שם, ברת בעוני ובחוסר-כל מן העיר, שחיבבה והעריצה אותו במידה בלתי-מצויה, וקיבל עליו מלכתחילה את היסורים של זקן חולה הדר בארץ-ישראל בלא שום התמנות.

הוא היה שונא בצע בתכלית שנאה. מעין פחד מפני הכסף היה מלפפו כל ימיו וידיו היו רותתות כשנגעו בצורת מטבע, כאילו היא מטמאת את הנפש אף במגע. הוא סירב לקבל רח"ש ויתר ההכנסות שמחוץ לשכירותו הקבועה, ובנידון זה היו מרובים הסכסוכים בינו ובין אמי, שלא נתרצתה לנתן על אותן ההכנסות, לפי שהן היו עיקר במשק הבית והשכירות הדלה טפל לגבן.

והרי עובדה אפיינית, שהייתי עד לה. כשהגיעה השמועה להרב מאיר שפירא, ציר ה"סיים" ומיסד הישיבה הגדולה בלובלין, על מחשבתו של אבי לעלות לארץ-ישראל, בא אליו ואמר לו: נודע לי שבדעתו של מר להסתלק מן כהונתו ולעלות לארץ-ישראל, עם שהוא מחוסר כסף ומקור לפרנסתו, והריני להציע למר סכום הגון בתנאי שישתדל להשפיע על עדת לובלין לטובתי ולמנות אותי כממלא מקומו. לא היראה אבי אף רגע ותיכף ומיד השיב להרב שפירא בנחת ובנעימה:

את הרבנות בלובלין לא קניתי בכסף, ונמצא שאין בי למכרה...
הוא עזב את כסא הרבנות ועלה לארץ-ישראל, אבל סירב לקבל פיצוי מצד ממלא מקומו.

בירושלים היו משכימים לפתחו ומזדמנים בחדרו הקטן אנשים ממעמדות שונים ומפלגות שונות, עשירים ועניים, ציונים ותיקים וקנאי ה"אגודה", רבנים אדוקים (ביחוד הרב זוננפלד והרב מלצר) ומשכילים, סופרים וחכמים** — אבל גם הרבה ארצי-פרחי, מלחכי-פינכא ושנוררים מסוגים שונים. פעם שאלתי את אבי, משום מה הוא נותן רשות לכל אדם לבוא לביתו שלא להבחין בין אנשי-מעלה ופחותי-ערך והוא השיב לי: בדוק ותמצא ששורת ההגיון מחייבת להניח מלכתחילה שכל הבא אולי הוא אדם הגון. הגע בעצמך, לצורך מה הוא בא? ודאי לא בשל טובת הנאה חמרית. הכל יודעים שאני מחוסר לחם ואין בידי ליתן נדבות — וכלום יצפה

* ביניהם הכרתי בריון תורני, ירא-שמים תמים, שחיבר ופירסם כתב-פלסתר כנגד הרבי מגור וגינה אותו במינות על שהלך לקדם פני הרב קוק: "לא לחינם הלך הורזיר אצל העורב אלא משום שמצא מי"ן את מי"נו".

** ביניהם ש"י עגנון, נ. סלושץ, וביחוד פרופסור ש. קליין, שרגיל היה לפנות לאבי בשאלות הנוגעות לגיאוגרפיה של ארץ-ישראל העתיקה.

יש לציין, שבשעת הלוייתו של אבי נדחף הרב קוק מן המיטה על-ידי פרחי הקנאים (כמסופר בעתוני ירושלים). כנראה, בדות היא גם המעשיה, שבנעוריו ניסה אבי להגיע לברלין כדי ללמוד בסמינר מיסודו של הילדסהיימר ושנעכב על הגבול על-ידי שליחי אבי-זקני.

[ג]

מימיו לא טעם טעמו של יצר הכבוד. הוא לא הרגיש כלל באותות הוקרה והערצה שהגיעו אליו מקרוב ומרחוק. בבחינה זו היה ממש כתינוק. הואיל ולא הכיר כראוי בכשרונותיו המיוחדים לו ולא ראה עצמו מופלא ומצוין בחכמה ובמידות תרומיות, התהלך עם הבריות כאדם פשוט וכאחד מהם, הסביר פנים אף לבורים ומעוטי-ידעת, כאילו שוים הם לו במעלות התורה והחכמה. היה תוהה ובוהה על נימוסי ההכנעה ויראת הרוממות של הבריות ביחס לו ולא יכול נשוא דברי הערצה שנאמרו בפניו, עד כדי כך שלרוב גער באלו שנהגו בו כבוד יותר מדי ונפנה מהם מתוך תרעומת. הוא בחל בכל מיני חגיגות ונקוטים היו עליו מנהגי התהדרות וסדרי טקס*. כמה מחסידי הגלגלים בלובלין טרחו להתקין לו „חצר של רבי“, להשליט פמליות של גבאים עילאיים ותתאיים, ממונים לבדוק ולהכריע מי רשאי לראות את פני רבם ומי אינו רשאי — ולא עלה בידם. הוא סירב להקיף עצמו מחיצות של בני-לניה ומשמים הרבה ומוטב היה לו לישיב יחידי באהלה של תורה.

אף היה בא לידי רוגז כשנתבקש להתפלל על איזה חולה. התריס וצעק: „התחת אלהים אנכי? מוטב שתתנו צדקה לעניים“. אמנם היה מזכיר את שם החולה בתפילת החולה שבשמונה-עשרה, אלא שלא רצה להודיע על כך את השואל, כדי שלא יצא לו שם של „צדיק“ („צדיק גוזר והקדוש-ברוך-הוא מקיים“). פעמים היה משיב למבקשים מתוך צער כבוש: אין אני ראוי להתפלל בעבורכם, לכו אצל ר'... הסנדלר — הוא ירא-שמים יותר ממני. ועתים היה גונח ואומר בלחש, כאילו משוחח עם עצמו: מי אני ומה אני? במה אוכל להושיעם? הן רק באנחה מקרב לב! ואנחה זו הריני זקוק לה לצורך עצמי... אוי לי שריבונות-של-עולם לא הניח לי בעולמי כלום בשביל אחרים — אפילו לא אנחות עלובות... רק לעתים רחוקות היה מרעיף ביחומים למבקשים על תפילות, מתוך נעימה לבבית כבושה.

כל ימיו חי בעניות ולא חש בה, הסתפק במועט ושמח בחלקו שזכה להיות לן באהלה של תורה, אבל כשנצטברו אצלו גליגלים של חידושי תורה ואין ידו משגת להוציאם לאור, נצטער צער רב, — ביחוד מתוך חששה יתירה לכתב-יד שמא יאבדו במשך הזמן. אמנם בנעוריו נגנבו ממנו כאלפים דפים של כתב-ידו, כמסופר בסוף ספרו „אבן הראשה“: בדרכו לורשה נטל עמו תיבת-בדיל מלאה כתב-יד ושמר עליה שמירה מעולה כליכך עד כדי למשוך אליה עיני הגנבים שברכבת ולעורר עליה את החשד שטמונים בה שטרי כסף או מרגליות; הללו כיונו את שעת-הכושר ותפסו את התיבה, כשאבי העמידה על-גבי הקרקע, לכשירד מעל העגלה שהוליכה אותו לאכסניו ומנה לעגלון את דמי שכרו. בעזרת מודעות בעתונים ובכתב-כנסיות

* סופניצקי תיאר ב„מאמענט“ את תהלוכות אבי בנידון זה.

ולרחוקים. כשדרש ברבים על חילול שבת, על השחתת המידות, על תרמית במשא ומתן וכיוצא בזה, — לרוב דבריו היו דברי פיוסים ולא דברי כיבושים — היה מתמוגג בדמעות עד שלא נשמעו דבריו לקהל, שגעה עמו בבכיה.

כמעט כל ימיו היה שרוי ומלוּפף בתוגה כבדה, ואילמלא שמחת התורה והמדע לא היה טועם עולמית טעם של חדנות-חיים. תמהני אם עצבות זו תקפה עליו בצטים של יסורי מחלותיו המרובות, שדילדלו את גופו, הכחוש וצנום מלידה והפכו אותו לגל של עצמות. קרוב לודאי, שהיא התפתחה ובאה מתוך ענותנותו היתירה ונטבעה בטבעו עד כדי הכנעה של שפל-רוח, מתוך רגש הנחיתות שנשתלט עליו מחמת הממדים הגדולים של תביעותיו כלפי עצמו בנידון קניני תורה וחכמה, כמפורש למעלה. והדעת נוטה שבעל-תכונה כמותו אינו עשוי להיות איש-מלחמה, גם במלחמתה של תורה ובפולמוסים דתיים, ואינו מסוגל להיות דבר ומנהיג או אפילו רק להשתייך לאיזו כיתה ומפלגה; אף אילמלי היו בו ניצוצות של הכשרה ושאיפה לכך, הרי כבר נטייתו לאובייקטיביות מדעית היתה מספקת לקפחם ולאבדם.

מאותו טעם היתה נפשו סולדת בכל קיצוניות עיונית או מעשית, קל-יחומר לכל מיני לשונות של הבאי, הגזמות והפרזות, שהיו מוקצים עליו מחמת מיאוס. הוא חיבב את המדויק והמכוון.

ביותר היתה הקנאות זרה לתכונתו והוא הצטיין במידה מפליאה של סבלנות ביחס לדעות והשקפות שהתנגד להן בעיקרן. כמה וכמה מבאי-ביתו היו עבריינים ובורים לגבי עניני ישראל, אבל הוא כיבדם להיותם אצילי נפש, בעלי מידות תרומיות או סופרים וחכמי-מדע, ועתים היה מסביר פנים להם ומטייל עמם ארוכות וקצרות יותר משהיה נוהג ביחס לרבנים מעוטי תורה ודרך-ארץ. הוא ראה את אנשי-הרוח מכל הסוגים כבני משפחה אחת, בחינת חבורה אחת של דרי מעלה, אחים לצרה בזה ומזומנים לשכר בבא.

פעם אמר לי מתוך בדיחות-דעת: ודאי שמחיצות גדולות חוצצות בינינו, אתה בעולמך ואני בעולמי — אף-על-פי-כן גורל אחד משותף לשנינו. מה אני כותב ספרים שאין לבריות צורך בהם, אף אתה כותב ספרים שאין הקהל זקוק להם. דוגמת חיבורי אני, שהם מונחים בקרן-זוית כאבן שאין לה הופכים, אף חיבוריך אתה אין הקונים קופצים עליהם. נמצאת אתה בטלן כמותי ואנו שנינו בעלי-מומים ("קאל-י קעס") בשוה לגבי עולם המעשה וזקוקים לרחמי שמים — ולפיכך חס לנו, אחים לצרה, לקנטר זה עם זה ומוטב שנחיה יחד בשלום, כראוי לשני בטלני עולם.

ברם, מידה אחת הגיעה בו לידי קיצוניות וקנאות, קיצוניות להלכה ולמעשה — והיא אותה נטיה גופה לאובייקטיביות או בדרך-כלל אהבת-האמת שבו. תוכו כברו, גילוייו כסתר — מידה זו מהווה בדמותו הרוחנית את הקו המובהק והאפייני ביותר ויש בה משום בנין-אם ליתר מידותיו. אהבת-אמת ללא שום הנחות ופשרות, אהבת-אמת הנקנית בקרבנות, אובייקטיביות כלפי עצמו, כלפי בני משפחתו, עד כדי התגברות על טוב לבו וכיבוש רחמיו — ועל-כל-פנים עד כדי זרות מתמיהה. הוא סירב להמליץ עלי כפי הצורך בכתב-המלצה שבו ביקש אחד מרבני פרנקפורט להיות לי לסיוע, כל-שכן שסירב להכתירני בתארי-הכבוד שניתנו לי כבר על-ידי כמה מגדולי-התורה המפורסמים, ולא השגיח בטובת הענין המבוקש בשבילי;

כשהם נתבעים להבעת צערם וזעמם כנגד שלטון הרשע של הגויים, הם פותחים את הדלת ומכריזים בגלוי: שפוך חמתך... ברם, צוררינו מעלילים עלינו עלילות בזויות, שבצנעה אנו מתירים את דמם („עלילת דם” וכיוצא באלה) ובפרהסיה אנו מחניפים להם ומתרפסים לפניהם... *

„תכונה רעה זו אשר נתפרצה בקרב מרבית בני-האדם קשה לחשבה לסוג מחלת הנפש (insanity moral), אבל היא מידה רעה בנפש אשר נטבעה בלב האדם מפאת החינוך וההרגל ואשר רוח עיונים ודמיון מתעזה נסכה בהם לחשוב כי מצד ההכרה והרגש הלאומי יש לתעב ולשקץ כל שבט ולאום זר. ואם, לדוגמה, דם טייטאני נוזל בעורקיו עליו לתעב ילידי גליא ונארמאניא, אף כי קרובי-גזע המה. הסופרים חוברי חברים וספרים בבואם לתאר את תכונת אנשי הלאומים הזרים להם, יקחו להם למשל, דמות וסמל את השדרות והיסודות הפחותים של העמים ותיארום בשרד, בצבעים שחורים ותכונות נבזות, וקוראי הסיפורים ההם יתעו לשפוט כי כן הוא תכונת אנשי העמים הזרים להם: חוטאים ופושעים ובעלי נפש שפלה המה יחד. הקוראים ישכחו כי התכונות הנמכרות האלה המה אך ילדי דמיון הסופר וכו'. שמץ דבר משנאה לאומית נראה גם בקרב אחינו בני ישראל, כאשר נראה לדוגמה, כי שוכני גדות הווייכסל רוחם מוזהר לאנשי ליטה, גם לאלה המשתווים להם בהשקפתם ורוחם והתנהגותם וכו'. ומתבאר לנו, כי רגש הלאום והגזע, בכל היותו טוב ומועיל כשהוא במידה קצובה, ייהפך לרועץ ואסון מין האדם כאשר יגיע אל מדרגת השובי-ניסטיות” („אבן פינה”, כ”ב).

ביוגרפיה

אבי נולד באושפול (פלך קובנה) בשנת תרי”ב לר' נפתלי הירץ, רב בשימבורג (קורלנד) משך ל”ז שנה*. מחבר ספר „אילה שלוחה”, תלמידי ר' משה סופר בנגלה ור' מנחם מנדל מליובאוויטש בנסתר, נין לר' יעקב רישר (בעל „חוק יעקב” ו„שבות יעקב”) ומבני משפחתם של ר' מרדכי מלצר-קלצקא (רב בקאלנריה, פלך סובלק, ובלידה), ר' מרדכי גימפל יפה (רב ברוזינו ובפתח-תקוה) ור' הלל פאריצ'ר. מצד אמו היה אבי ממשפחת ר' נפתלי בבירז (פלך קובנה), תלמיד מובהק של הגר”א, ור' משה מרגליות, בעל „פני משה”.

ששת אחיו, שחוננו כולם בכשרונות מפליאים והצטיינו במידות תרומיות, הם: ר' ישראל איסר יעקב, רב בליונהוף, הסמוכה לריגה, ר' שניאור זלמן, רב ברור-גאטשוב (פלך מוהילב); ר' אברהם, רב ברומנובה ובליונה; ר' משה צבי הירש, רב ברומנובה (לאחרי שאחיו ר' אברהם נתמנה לרב בליונה); ר' דויד, גדול בתורה שלא רצה לקבל עליו עולה של רבנות ויצא לאמריקה (בני-יורק שינה את שם משפחתו לפיינברג); ר' ראובן, סוחר למדן בנול. בספר „עמודי שש” נתפרסמו חד”ת מבני ר' נפתלי הירץ וגם משני בניו הגאונים של ר' איסר; ר' יהושע מרדכי קלצקין, רב בבריוז, ראסיין וליבוי, ור' חיים דויד קלצקין, גאון יוצא מן הכלל, אף

* הוא חוזמן לשמש רב בערים גדולות, כגון במוסקבה ובפטרבורג ולא נתרצה לעזוב את עיירתו הקטנה משום חששה לביטול זמן בטרדות ציבוריות.

לשקוד על מקצועות שונים של מדע, ביחוד של מדעי־הטבע, ואף התקין לו בביתו מעבדה חמיית קטנה לצרכי לימודיו. ד"ר רבינוביץ, בעל "המנוחה והתנועה", היה רגיל לאמור לחבריו בפטרבורג: בנידון "חשבון הנשגב" (דיפירינציאל, אינטגרל, הנדסה ניתוחית) יש לנו ללמוד הרבה מאברך־משי זה, העילוי משקלוב (ממה שסיפר לי הגאון ר' חיים הליר מפי עד).

חיי הכרך הרוסי השפיעו על בית יעקבסון לזלזל במסורת אבות ולנהוג קלות במנהגי ישראל עד שנסתחף בורם ההתבוללות ושוב לא היה בו מקום ל"עילוי השקלור־בי". לא היו שנים מועטות ואבי נתגרש מאשתו היפהפיה, שהיתה מבלה במשחק קלפים ימים ולילות במסיבת אופיצרים, כנהוג באותה תקופה.

הוא הלך לאישישוק ולמד שם בבית־המדרש של פרושים ולאחרי שנתים לקח לו לאשה את בתו של הגאון המפורסם ר' ברוך מרדכי ליבשיץ, רב בסמיאטיץ, וולקו־ביסק, נובה־רדוק וסדליץ, מחבר "ברית יעקב", ב' חלקים (תרל"ו—תרל"ז) ו"בית מרדכי" (תרמ"ה), נולד בוילנה תקע"ה ונפטר בסדליץ תרמ"ז (ממשפחת מהר"ם מלובלין; ר' שמחה רפפורט, אב"ד בהורודנא, לובלין, לבוב; ר' צבי הירש, מחבר "חמדת צבי", רב בלוקאש שבווהלין; ר' מרדכי יפה בעל "הלבושים"). אשתו זו, אמי, ליבה ינטה, היתה פיקחית וחכמה במידה שאינה מצויה, ואף בה נתמזגו יפה יראת־שמים עם חייבת השכלה. בעונה אחת שקדה על לימודי לשונות זרות, צרפתית וגרמנית, וגם על משניות, מדרשים, ספרי מוסר. אמנם לא הגיעה אמי בידיעותיה התלמודיות למדרגת אחותה המפורסמת רייזל, שנתבקשה לפרקים לבחון בגמרא את בחורי הכיתה העליונה של תלמוד־התורה בבריסק; כנגד כך הצטיינה בבקאותה בתנ"ך ובמפרשי המקרא, אבן עזרא, רש"י, רד"ק, בספרי הדקדוק של הלשון העברית, אף הצטיינה בסגנונה העברי, סגנון עסיסי יונק במישרים מן המקורות הראשונים, מתובל במאמרי חז"ל וממולח בקורטוב של הומור עוקצני — טובי הסופרים, ביניהם בן־אביגדור, גמרו עליה את ההלל. זכורני, שאבי היה נוהג להרצות לפני אמי רובי דרשותיו קודם שהשמיען ברבים, כדי שתחוה את דעתה עליהן; פעמים היתה משגת השגות כנגדן או מצרפת להן דברים משל עצמה.

מזיווג שני זה נולדו שתי בנות ושני בנים, אני ואחי הצעיר משה, גדול בתורה ותלמיד לרפואה, בעל כשרונות מפליאים; הוא נפטר מעולמו כבן עשרים ושלוש (בספר אבי, "אבן פינה", סעיף כ"ה, נתפרסמו קטעים מחד"ת של אחי).

כל בני־משפחתו של אביו היו חסידי חב"ד וגם הוא בנעוריו עסק הרבה בספרי קבלה, אבל בהשפעת חותנו ר' ברוך מרדכי — שנמנה על בית־מדרשו של הגר"א והיה מתנגד קנאי — פירש מן החסידות ולא חזר אליה.

בשנת תרמ"א נתמנה לרב בקרטו־ביריזה (פלך גרודנה). בשנת תרנ"ד — במריאמפול (פלך סובלק), בשנת תר"ע — בלובלין; באלול תרפ"ח עלה לארץ־ישראל ונפטר שם כבן שמונים בט"ז אייר, תרצ"ב.

ספריו הם: "אבן הראשה"; "אמרי שפר"; "דבר אליהו"; "דבר הלכה"; "מילואים"; "מילואי אבן"; "דברים אחדים"; "חיבת הקודש"; "אבן פינה" *.

* ב"מילואים" לספרו זה נתפרסמו השגותיו על קונטרסי הרבני "פרי אביב", שחיברתי בהיותי בן י"ג—י"ד (נדפס בפ"פ ענ"מ, בשנת תרס"ב) ושבנו ביקשתי לחדד בסוגיות שונות, לפלפל בקושיות ותירוצים, כנהוג, ולחזק על חד"ת של אבי ושל אבי זקני, בעל "ברית יעקב".